

elverişli konut hakkı bir insan hakkıdır!

Bu kitapçık, 29- 30 Mart
2013 tarihlerinde TMMOB
Mimarlar Odası Ankara Şubesi
tarafından düzenlenen Uluslararası
Konut Hakkı Sempozyumu kapsamında
Türkçeye çevrilmiş ve basılmıştır.

**Kitapçığın İngilizce orijinali için: Housing and Land Rights
Network Habitat International Coalition, Handbook on UN
Basic Principles and Guidelines on Development-based
Evictions and Displacement- Third Edition November 2010.
(<http://www.hic-net.org>)**

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi 2013

Kent İzleme Merkezi (KİM)

Çeviri: Mine Şengel

Grafik Tasarım: Ömer Burak Polat

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

*“Bir sabah uyandıgınızda,hükümet evinize el koymuşsa bu bir afettir,
Her türlü direnme hakkı serbesttir.”*

Kentsel Dönüşüm süreci Türkiye’de bir kentsel vahşete dönüşmüş durumda, konut hakkı için direnen insanlar, zorla tahliye edilerek yerinden edilenler bu vahşete karşı barınma haklarını , yaşadıkları topraklarda yaşamlarını sürdürme haklarını savunuyorlar... Bu yayın, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından Uluslararası literatürde, **“konut hakkı insan hakkı”** kavramının toplumsallaşmasına olanak sağlaması amacıyla hazırlanmıştır. Kentsel mücadele sürecine önemli bir katkı olacağı inancıyla, mücadele edenlere yol göstermesi ve altlık oluşturması inancıyla...

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi

42.Dönem Yönetim Kurulu

GİRİŞ

Elverişli Konut Hakkı Bir İnsan Hakkıdır

Dünyanın büyük bir bölümü bir tür konutta yaşıyor olmakla birlikte, dünya nüfusunun yaklaşık yarısı konutlarının *elverişli* sayılması için gerekli niteliklerden yararlanamamaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku ile yorumlarında konutun yalnızca bir çatı ve dört duvardan oluşan fiziksel bir yapıdan ibaret olmadığı net olarak belirlenmiştir; bunun yerine, konut, güvenli ve korunmalı bir yaşama alanının oluşturulması için gerekli çeşitli maddi ve manevi elverişlilik unsurlarını içeren çok daha geniş bir kavramdır. Ayrıca, elverişli konut yalnızca arzulanan bir amaç değil, tüm insanların sahip olduğu temel bir insan hakkıdır.

Bu, elverişli konut hakkını elverişli yaşam standardı hakkının ayrılmaz bir parçası olarak tanıyan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile 1948 yılında kabul edilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) 25.1. maddesine göre, *“Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.”* İHEB’de belirlenen hükümler temelinde, elverişli konut hakkı Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile 1966 yılında yeniden kabul edilmiştir. Sözleşmenin 11.1. maddesine göre, *“Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dâhil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.”*

Elverişli konut BM Özel Raportörü, elverişli konut hakkını şöyle tanımlamıştır: *“Her kadının, erkeğin, gencin ve çocuğun, barış içinde ve onurlu bir şekilde yaşayabileceği güvenli ve korunmalı bir ev ve toplumu edinme ve sürdürebilme hakkıdır.”*¹

Elverişli konut hakkı, onurlu yaşama hakkının gerçekleştirilmesinin ayrılmaz bir parçasıdır; toprak hakkı gibi. Bu nedenle toprak hakkının da bir insan hakkı olarak tanınması önemlidir. Elverişli konut hakkına ayrılmaz biçimde bağlı olmanın yanı sıra, toprak hakkı aynı zamanda beslenme, çalışma, sağlık, su ile evin ve kişinin güvenliği gibi diğer insan hakları ile de bağlantılıdır.

Elverişli Konut Hakkının Uluslararası Hukuk Altında Korunması

Devletlerin herkes için elverişli konut hakkının yerine getirilmesine yönelik tedbir alma yükümlülüğü, yasal bağlayıcı niteliğe sahip bazı uluslararası insan hakları belgelerinde belirlenmiştir. Bunlar arasında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Madde 25.1); Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (Madde 11.1); Çocuk Hakları Sözleşmesi (Madde 27.3); ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 14.2 (h) Maddesinde yer alan ayırım yapmama hükümleri ile Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin 5 (e) Maddesi yer almaktadır.

Elverişli konut hakkı ayrıca Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 17. Maddesi; Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 43.1. Maddesi (1990); Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 21. Maddesi (1951); ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 28. Maddesi (2007) ile garanti altına alınmıştır.

Çocuk Hakları Bildirgesi (1959), Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) İşçi Konutları hakkındaki 115 sayılı Tavsiye Kararı (1961), Sosyal İlerleme ve Gelişme Bildirgesi (1969), Vancouver İnsan Yerleşimleri Bildirgesi (1976), Kalkınma Hakkı Bildirgesi (1986), İstanbul İnsan Yerleşimleri Bildirgesi (1996) ve BM Yerli Halklar Hakları Bildirgesi (2007) elverişli konut hakkını koruyan hükümler içermektedir.

Birçok bölgesel belge de insanın elverişli konut hakkının geliştirilerek yerine getirilmesinin hukuki temelini sağlamaktadır.

Elverişli konut hakkının kapsamı,

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.1. Maddesi ile garanti altına alınmış olup, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 4 no.lu Genel Yorumunda tanımlanmıştır.² Konutun *elverişli* olması için, en azından şu yedi temel unsura sahip olması gerekmektedir:

- × Kullanım hakkının yasal güvenliği;
- × Hizmetlerin kullanılabilirliği;

- × Ödenebilirlik;
- × Erişilebilirlik;
- × Oturulabilirlik;
- × Konum; ve
- × Kültürel elverişlilik.

Bu elverişlilik unsurları, sivil toplum örgütleri ve elverişli konut BM Özel Raportörü tarafından şu unsurları kapsayacak şekilde geliştirilmiştir:

- × Fiziksel güvenlik;
- × Katılım ve bilgi;
- × Toprak, su ve diğer doğal kaynaklara erişim;
- × İstimlâk, zarar ve yıkıma maruz kalmama;
- × Yeniden iskân, mülkün iadesi, tazminat, geri gönderilmeme ve geri dönüş;
- × Yasal başvuru mekanizmalarına erişim;
- × Eğitim ve haklara erişimin güçlendirilmesi; ve
- × Kadınlara karşı şiddet olmaması.³

Zorla Tahliyeler Elverişli Konut ve Toprak Haklarının İhlâlidir

Buna rağmen, son üç yıl tüm dünyada zorla tahliyelerde görülmemiş bir artışa tanık olmuştur. Baraj, madenler ve limanlar; kentsel yenileşme ve genişleme; kentsel güzelleştirme; spor etkinlikleri; özelleştirme; gayrimenkul spekülasyonu; tarım alanlarına el konulması dâhil endüstriyel gelişme projeleri gibi kentsel ve kırsal alanlarda büyük altyapı ve sözde kalkınma projelerini de içeren pek çok etken, birey ve toplumların evlerinden ve doğal ortamlarından tahliyelerine yol açmaktadır. Elverişli iyileştirmenin de bulunmamasıyla birlikte bu, evsizliği şiddetlendirmiş ve geçim kaynaklarının kaybına neden olmuştur.

Zorla tahliyeler, kişinin güvenliği ve evin güvenliği gibi uluslararası kabul edilmiş bir dizi insan hakkını da ihlâl etmektedir. Şiddet kullanımının söz konusu olduğu ve hukuki süreçlerin bulunmadığı bazı durumlarda, sağlık, beslenme, su, iş/geçim, eğitim, zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranış görmeme ve dolaşım özgürlüğü gibi diğer insan hakları da ihlâl edilmektedir.

Birleşmiş Milletler, zorla tahliyeler konusunu İnsan Hakları Komisyonu'nun 1993/77 sayılı kararında ele almış; bu kararla, zorla tahliyelerin elverişli konut hakkının ilk görünüşte (*prima facie*) ihlalleri olduğunu ve evsizlik olgusuna katkıda bulunan bir etmen olduğunu kabul etmiştir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 1997'de benimsediği 7 no.lu Genel Yorum bunu doğrulamış ve zorla tahliyeler terimini, "*Kişilerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendi iradeleri olmaksızın oturdukları evden ve/veya topraktan geçici ya da daimi olarak, ve uygun hukuki veya diğer koruma biçimleri sağlanmaksızın ve bu biçimlere erişim olmaksızın çıkarılmaları*" şeklinde tanımlamıştır.

Komite'nin 7 no.lu Genel Yorumu ayrıca Taraf Devletler'i "*ülgili mevzuat ve diğer tedbirlerin özel kişi veya kuruluşlarca, uygun koruyucu tedbirler olmaksızın icra edilen zorla tahliyeleri önlemek ve gerekli olduğu durumlarda cezalandırmak için yeterli olmasını*" sağlamaya teşvik etmektedir.

Zorla tahliyeleri icra eden yetkililer, özellikle kişilerin kullanım hakkının güvenliği ve zorla tahliye maruz kalmama; kamu malları ve hizmetlerine/den erişim/yararlanma; bilgi, kapasite ve kapasite geliştirme; katılım ve ifade; yeniden iskân ve ihlâl ve kayıpların yeterli tazminatı; fiziksel güvenlik ve özel yaşamın gizliliği haklarını ihlâl etmektedirler. Tüm bunlar, elverişli konut hakkının uluslararası hukukta tanınmış unsurlarıdır.

Zorla tahliyeler sonucunda insanlar çoğu zaman evsiz kalmakta ve muhtaç hale gelmekte, geçim kaynaklarını yitirmekte ve uygulamada hukuki veya diğer türden çarelere etkin erişimleri bulunmamaktadır. Zorla tahliyeler çoğu zaman etkilenen kişilerin fiziksel ve psikolojik mağduriyetleriyle yakın ilişkilidir; özellikle de kadınları, çocukları, zaten aşırı yoksulluk içinde yaşayan kişileri, yerli halkları, azınlıkları ve diğer marjinalleştirilmiş grupları etkilemektedir.

Kalkınma Temelli Tahliye ve Yer Değiştirme Hakkında BM Temel İlkeleri ve Esasları

Elverişli konut BM Özel Raportörü, Almanya Federal Yabancılar Dairesi ve Almanya İnsan Hakları Kurumu ile birlikte Berlin’de Uluslararası Zorla Tahliyeler Çalıştayı düzenlemiştir. 2005 Haziran’ında gerçekleştirilen çalıştayın amacı, zorla tahliyeleri ele alan politika ve mevzuatın geliştirilmesinde Devletlere ve uluslararası topluma yardımcı olacak esasların detaylandırılması idi. *Kalkınma Temelli Tahliyeler ve Yer Değiştirmeye İlişkin Temel İlkeler ve Esaslar* (bundan böyle *Esaslar*), bu çalıştayın ve izleyen danışma çalışmalarının sonucudur.⁵ Esaslar, Haziran 2007’de elverişli konut Özel Raportörü tarafından İnsan Hakları Komisyonu’na sunulmuş ve Aralık 2007’de Komisyon tarafından resmen tanınmıştır.⁶

Esaslara ilişkin Önemli Noktalar

Bu temel ilkeler ve hareket esasları, 1997’den bu yana tüm dünyada edinilen deneyimlere dayanarak birkaç yeni yönerge sunmaktadır.

Bu Esaslarda kentsel ve kırsal bölgelerde kalkınma projeleri sonucunda tahliyelerin ve ilgili yer değiştirmelerin insan hakları açısından sonuçları ele alınmaktadır. Bu esaslar, Kalkınma Temelli Yer Değiştirme Hakkındaki Kapsamlı İnsan Hakları İlkeler Rehberi’ne ek açıklamaları içermektedir (E/CN.4/Sub.2/1997/7, ek). Bunlar, uluslararası insan hakları hukukuna dayanmakta olup, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 4 no.lu Genel Yorumu (1991) ve 7 no.lu Genel Yorumu (1997); Ülkesinde Yerinden Edilmeye İlişkin Esaslar (E/CN.4/1998/53/Add.2); Genel Kurulun 60/147 sayılı kararıyla kabul edilen Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır ve Toplu Bir Şekilde İhlaline Uğrayan Kurbanları için Çözüm ve Tazminat Hakkı Temel İlke ve Esasları; ve Mültecilerin ve Yerinden Edilmiş Kişilerin Konut ve Mülkiyetlerinin İadesi İlkeleri (bkz. E/CN.4/Sub.2/2005/17 ve Add.1) ile uyum içindedir.

Özelde, Esaslar:

- × Zorla tahliye uygulamalarını tanımlamakta (par. 4-8);
- × “Olağanüstü durumlarda” yer değiştirmelerin ortaya çıkabileceği durumların bağlayıcı kriterlerini “detaylı gerekçelendirme” ve usul garantileri ile birlikte belirlemede (par. 21);

- * Devletlerin, tahliyeler öncesinde, sırasında ve sonrasında insan haklarını korumak için almaları gereken tedbirleri ayrıntılı şekilde saymakta (par. 37-58);
- * Yer değiştirme öncesinde kapsamlı “tahliye-etki değerlendirmeleri”nin yürütülmesini talep etmekte (par. 32, 33, 42);
- * İnsan hakları standartları ile tutarlı tazminat, mülkün iadesi ve elverişli iyileştirmenin sağlanmasını talep etmekte (par. 42, 60-63, 69, 70);
- * Yer değiştirmeye yol açan, afet ve iklim değişiklikleri gibi diğer olaylar hakkında yararlı rehberlik sağlamakta (par. 52, 55);
- * Yeri değiştirilen ve aykırı koşullarda yaşayan toplumların elverişli konut hakkı ile tutarlı “yeniden iskân hakkı”nı belirlemekte (par. 16, 52-56);
- * Devletlere, halen konut ve arazi mülkiyetlerinden yoksun kişilere kullanım hakkının güvenliğini temin etmek için “derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülük” doğrultusunda çağrıda bulunmakta (par. 23, 25);
- * Kadınların korunması ve haklarının verilmesi de dâhil, güçlü bir cinsiyet perspektifi sağlamakta (par. 7, 15, 26, 29, 33, 34, 38, 39, 47, 50, 53, 54, 57 ve 58);
- * Çocukların elverişli konut hakkını korumakta (par. 21, 31, 33, 47, 50, 52, 54, 56);
- * Tahliyelerin, yerli halklar, azınlıklar, tarihsel olarak ayrımcılığa maruz kalmış gruplar, engellilik hali bulunan kişiler ve yaşlılar dâhil olmak üzere marjinalleştirilmiş grup ve toplumlar üzerindeki etkilerinin farklı doğasını vurgulamakta ve bu kişi ve grupların insan haklarının korunmasını talep etmekte (para. 21, 29, 31, 33, 38, 39, 54, 57);
- * İnsan hakları savunucularının haklarını korumakta (par. 22);
- * İlgili insan haklarının korunmasını talep etmekte:
- * Çalışma/geçim hakkı (par. 43, 52, 63);
 - Toprak hakkı (par. 16, 22, 25, 26, 30, 43, 56, 60, 61, 63, 71);
 - Besin hakkı (par. 52, 57);
 - Sağlık hakkı (par. 16, 54-57, 63, 68);
 - Eğitim hakkı (par. 16, 52, 57, 60, 63);

- × Devlet dışı aktörlerin yükümlülüklerini vurgulamakta (par. 11, 71-73);
- × Devletleri, piyasa güçlerinin düşük gelirdi ve dışlanmış grupların zorla tahliye karşı savunmasızlıklarını artırmadıklarının garanti edilmesi için müdahale tedbirleri almaya çağırılmaktadır (par. 8, 30).

Esasların Olası Kullanımları

Bu Esaslar, yer değiştirimin en aza indirgenmesini ve mümkün olan yerlerde sürdürülebilir alternatifler önerilmesini amaçlamaktadır. Yer değiştirimin kaçınılmaz olduğu durumlarda Esaslar, tartışmaya açık olmayan ve her koşul altında saygı gösterilmesi ve uygulanması gereken bazı insan hakları standartlarını belirlemektedir.

Esaslar, çeşitli amaçlara hizmet edebilir:

- × Yer değiştirme ve iyileştirmeden sorumlu tüm aktörlerin (yerel hükümet yetkilileri, yerel yönetim makamları, ticari sektör temsilcileri, polis memurları dâhil yürütme organları) uygulama ve politikalarının geliştirilmesi ve operasyonlarının herhangi bir insan hakkını ihlâl etmediğinin, yerine insan hakları standartlarını içerdiğinin sağlanması.

- × Yer değiştiren ve yer değiştirme tehlikesi altında bulunan kişiler ve bu kişiler adına çalışan sivil toplum grupları arasında farkındalık oluşturmak. Etkilenen kişiler haklarının ve yetkili kurumların sorumluluklarının farkında oldukları takdirde, haklarını talep edebilecekleri donanımına sahip olacak ve uygulanmasını sağlayacaklardır.

- × Ulusal ve uluslararası hukuka uygunluğun sağlanması amacıyla ilgili tüm tarafların (ticari sektör, kamu sektörü ve hükümet dâhil) yönetim ve uygulamalarını izlemek.

- × Hem tahliyelerin önlenmesi hem de bir tahliyeden sonra adil tazminat, iyileştirme ve mülkün iadesinin sağlanması amacıyla 'tahliye etki değerlendirmesi' yapılması için (Esaslarda belirtilen) araçların geliştirilmesini teşvik etmek.⁷

- × Hukuk ve politika reformlarına etki – Bu Esaslar, etkilenen kişilerin insan haklarının desteklenmesine yönelik adil uygulamaların hayata geçirilmesinin sağlanması amacıyla kalkınma, yer değiştirme ve iyileştirmeler ile ilgili ulusal yasalara, politikalara, mahkeme kararlarına,⁸ ve idari kararlara dâhil edilebilir.

- × BM insan hakları sistemlerinin, standart belirleme dâhil (örneğin, toprak ve insan haklarına

ilişkin), çalışmalarını güçlendirmek ve katkıda bulunmak;

- × Kentsel ve kırsal alanlarda yapılan planların dengeli ve insan hakları standartları temelinde oluşturulmasını ve toplumun marjinalleştirilmiş kesimlerinin ihtiyaçlarını kapsamasını sağlamak amacıyla planlayıcılar için kılavuz oluşturmak.

- × Ulusal ve uluslararası hukukun yer değiştirmeyi azaltıcı, elverişli ve adil iyileştirmeyi güçlendirici bir perspektifle yorumlanması ve uygulanmasında yasa yürütme organlarına (adli yargı ve insan hakları komisyonları dâhil) yardımcı olmak.

- × Resmi ve resmi olmayan kurumların hesap verme sorumluluklarını geliştirmek.

- × İnsan hakları eğitiminin, yayınlar, duyuru gibi yöntemlerle ve yerel dillere çevrilerek geliştirilmesi.⁹

- × Zorla tahliyelere karşı ulusal ve uluslararası çalışmaları harekete geçirmek; elverişli konut ve toprak haklarının tanınması, yerine getirilmesi ve korunmasını savunmak.

Esaslar El Kitabı

Bu El Kitabı, zorla tahliyelerin önlenmesinde önemli bir belge olarak hizmet etme; zorla tahliyelerin ortaya çıkması durumunda hukuki sürecin ve insan hakları standartlarına dayalı elverişli iyileştirme ve yeniden iskân uygulamalarının sağlanması potansiyelini taşıyan Esasları okuyuculara tanıtmayı amaçlamaktadır.

Bu El Kitabında önce Esasların temel unsurlarını içeren bir özeti verilmekte, ardından Esasların tam metni sunulmaktadır.

Esasların bilinirliğinin yaygınlaştırılması amacının yanı sıra, insan hakları standartlarının yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde belirlenmesi sürecine katkıda bulunmak hedefiyle Esasların, hükümet yetkilileri, yasa ve politika yapıcılar ve BM gibi çeşitli aktörler tarafından kullanılması ve benimsenmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu BM Esaslarının geniş kitlelere yayılması, mümkün olduğunca çok sayıda dile çevrilmesi, ilgili makamlar tarafından kullanılması ve insan haklarının temin edilmesi, özellikle elverişli konut, çalışma, toprak, evin ve kişinin güvenliği haklarının sayılması, korunması ve yerine getirilmesi amacıyla yasa ve politikalara dâhil edileceği umulmaktadır.

Dipnotlar

1. Elverişli konut Özel Raportörü Miloon Kothari'nin raporu; E/CN.4/2006/41, 21 Mart 2006.
2. 4 No.lu Genel Yorum 'Yeterli Konut Hakkı' (Sözleşme Md. 11 (1)) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1991, Altıncı Oturum, par. 7 ve 8.
3. Bunlar, Housing and Land Rights Network-Konut ve Toprak Hakları Ağı'nı (www.hlrn.org) içermektedir.
4. Bkz. elverişli konut BM Özel Raportörü'nün raporu (<http://www.ohchr.org/english/issues/housing/index.htm>), özellikle bkz. *Questionnaire on Women and Housing*, Annex 3, A/HRC/4/18, Şubat 2007 (<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/106/28/PDF/G0710628.pdf?OpenElement>).
5. 7 No.lu Genel Yorum 'Yeterli Konut Hakkı' (Sözleşme Md. 11.1): zorla tahliyeler' Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1997, On Altıncı Oturum, par. 3.
6. *Temel İlke ve Esaslar* elverişli konut Özel Raportörü Miloon Kothari'nin raporunda verilmektedir; A/HRC/4/18, Şubat 2007. <http://www2.ohchr.org/english/issues/housing/annual.htm> adresinde bulunabilir.
7. İnsan Hakları Konseyi Kararı 6/27, A/HRC/6/L.11/Add.1, 19 Aralık 2007. http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_27.pdf.
8. Örneğin, Housing and Land Rights Network-Konut ve Toprak Hakları Ağı öncülüğünde bağımsız uzmanlarca geliştirilen Tahliye Etkisi Değerlendirme aracı, www.hic-sarp.org adresinde yayımlanacaktır.
9. Delhi Yüksek Mahkemesi, *Sudama Singh ve diğerleri ile Delhi Hükümeti ve diğerleri* arasındaki dava kararında Esaslara atıfta bulunmuştur, 11 Şubat 2010.
10. Hint, Bengal, Telugu, Marathi, Tamil ve Urdu dillerinde metinler için: www.hic-sarp.org; Khmer dili ve 'Birleşmiş Milletler Yorumu ve Tahliye ve Yeniden İskân Esasları,' BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, Kamboçya Ülke Ofisi, Aralık 2009 için: http://www2.ohchr.org/english/issues/housing/docs/Handbook_Khmer.pdf; Sırpça çevirisi için: http://www2.ohchr.org/english/issues/housing/docs/Handbook_srpski.doc; Bkz. Elverişli Konut BM Özel Raportörünün web sitesi: <http://www.righttohousing.org/> and <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/ForcedEvictions.aspx>.
11. Ayrıca bkz: *Güney Afrika'da Tahliyeler*, Lilian Chenwi, Topluluk Hukuku Merkezi, Western Cape Üniversitesi, Ağustos 2008; ve *Derechos Humanos, Proyectos de Desarrollo y Desalojo: Una Guía Práctica* elaborada por HIC-AL y la Oficina en México del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos (OACNUDH).

KALKINMA TEMELLİ TAHLİYE VE YER DEĞİŞTİRME HAKKINDA TEMEL İLKE VE ESASLAR

Elverişli yaşam standardına sahip olma hakkının bir bileşeni olarak elverişli konuta dair Özel Raportör raporuna Ek 1
A/HRC/4/18

İçindekiler

I. Kapsam ve Nitelik

II. Genel Yükümlülükler

- A. Yükümlülük sahipleri ve yükümlülüklerin niteliği
- B. Temel insan hakları ilkeleri
- C. Devletin yükümlülüklerinin uygulanması
- D. Önleyici stratejiler, ilkeler ve programlar

III. Tahliye Öncesinde

IV. Tahliye Sırasında

V. Tahliye Sonrasında: Hemen Yardım Ve Yer Değiştirme

VI. Zorla Tahliye Durumlarında Çareler

- A. Tazminat
- B. Mülkün iadesi ve geri dönüş
- C. Veniden iskân ve iyileştirme

VII. İzleme, Değerlendirme Ve Takip

VIII. Uluslararası Kuruluşlar Dâhil, Uluslararası Toplumun Rolü

IX. Yorum

I. Kapsam ve Nitelik

1. Devletlerin kişi, aile ve grupları konutlarından ve topraklarından zorla tahliyeden sakınma ve bunlara karşı koruma yükümlülüğü, elverişli konuta ilişkin insan hakları ve ilgili diğer insan haklarını koruyan bazı yasal belgelerden doğmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (md. 11, par. 1), Çocuk Hakları Sözleşmesi (md. 27, par. 3), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi md. 14, par. 2 (h)'de yer alan ayrımcılık yapılmaması hükümleri ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiyesine İlişkin Uluslararası Sözleşme md. 5 (e) bunlar arasındadır.

2. Ayrıca ve insan haklarına yaklaşımın bölünemezliğine uygun olarak, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 17. maddesine göre, *“Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez”* ve *“Herkesin, bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı yasalarca korunma hakkı vardır”*. Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 27, paragraf 1'de de benzer bir hüküm yer almaktadır. Uluslararası hukukta yer alan diğer kaynaklar, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 21. maddesi; Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Bağımsız Ülkelerde Yerli ve Kabile Halkları ile ilgili 169 sayılı Sözleşmesi'nin (1989) 16. maddesi; ve 12 Ağustos 1949 tarihli Savaşta Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Antlaşması'nın (Dördüncü Cenevre Anlaşması) 49. maddesidir.

3. Bu El Kitabı'ndaki Esaslarda, kentsel ve/veya kırsal bölgelerde kalkınmaya bağlı tahliye ve ilgili yer değiştirmelerin insan hakları açısından sonuçları ele alınmaktadır. Bu esaslar, kalkınma-temelli yer değiştirme hakkındaki Kapsamlı insan hakları ilkeler rehberine ek açıklamaları içermektedir (E/CN.4/Sub.2/1997/7, ek). Bunlar, uluslararası insan hakları hukukuna dayanmakta olup, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 4 sayılı genel yorumu (1991) ve 7 sayılı genel yorumu (1997), Ülkesinde Yerinden Edilmeye İlişkin Esaslar (E/CN.4/1998/53/Add.2), Genel Kurulun 60/147 sayılı kararıyla kabul edilen Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır ve Toplu Bir Şekilde İhlaline Uğrayan Kurbanları için Çözüm ve Tazminat Hakkı Temel İlke ve Esasları; ve Mülteciler ile yerinden edilmiş kişilerin konut ve mülkiyetlerinin iadesi ilkeleri (bkz. E/CN.4/Sub.2/2005/17 ve Add.1) ile uyum içindedir.

4. “Zorla tahliye” uygulamasına ilişkin, uluslararası insan hakları hukuku standartları bağlamındaki ilgili tüm tanımlara uygun olarak, bu esaslar, bireylerin, grupların ve toplumların, oturdukları ya da bağımlı oldukları konut ve/veya toprak ve topluma ait kaynakları terk etmeye

zorlanarak ve gönülsüz yer değiştirmesine yol açan, dolayısıyla bir birey, grup ya da toplumun belli bir meskende, hanede veya mevkide oturma veya çalışma ehliyetini, yasal veya diğer türden korunmanın geçerli biçimlerinin koşulları ve erişimi sağlanmadan ortadan kaldıran ya da kısıtlayan eylem ve/veya ihmaller için geçerlidir.¹

5. Zorla tahliyeler, uluslararası hukuka göre, farklı olgular olup, çoğu zaman, elverişli konut hakkının temel bir unsurunu oluşturan kullanım hakkının yasal güvenliğinin bulunmamasıyla bağlantılıdır. Zorla tahliyeler, keyfi yer değiştirmelerden doğan, nüfus transferleri, kitlesel ihraçlar, toplu göçler, etnik temizlik ve insanların evlerinden, topraklarından ve toplumlarından zorlanarak ve gönülsüz çıkarılmalarına yol açan diğer uygulamaların sonuçlarıyla benzerlikler taşımaktadır.²

6. Zorla tahliyeler, elverişli konut, beslenme, su, sağlık, eğitim, çalışma, kişinin güvenliği, evin güvenliği, zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranış görmeme ve dolaşım özgürlüğü gibi insan hakları dâhil, uluslararası ölçekte kabul edilmiş bir dizi insan haklarının ağır ihlallerini oluşturmaktadır. Tahliyeler, hukuka uygun şekilde, yalnız olağanüstü durumlarda ve uluslararası insan hakları ve insancıl hukukun ilgili hükümleriyle tam uyum halinde yürütülmelidir.

7. Zorla tahliyeler, eşişsizliği, sosyal çatışmayı, ayrımcılığı ve “gettolaştırmayı” şiddetlendirmekte ve her zaman toplumun en yoksul, sosyal ve ekonomik açıdan en savunmasız ve marjinalleştirilmiş kesimlerini, özellikle de kadınlar, çocuklar, azınlıklar ve yerli halkları etkilemektedir.

8. Burada belirtilen esaslar bağlamında, kalkınma temelli tahliyeler çoğunlukla, kalkınma ve altyapı projeleri ile (büyük barajlar, büyük ölçekli endüstri veya enerji projeleri veya madencilik ve diğer doğal madde işlemeciliği endüstrileri gibi); kentsel yenilemeyle ilişkili arazi istimplak önlemleri, gecekonduların iyileştirilmesi, konut renovasyonu, kentsel güzelleştirme veya diğer arazi kullanım programları (tarımsal amaçlar gibi); emlak, gayrimenkul ve arazi ihtilafları; ölçüsüz arazi spekülasyonları; büyük uluslararası işletmeler veya spor etkinlikleri; ve sözde çevreci amaçlarla bağlantılı olanlar gibi “toplum yararına” hizmet bahanesiyle planlanan veya yürütölen tahliyeleri içermektedir. Bu tür çalışmalar, uluslararası kalkınma yardımlarınca desteklenenleri de içermektedir.

9. Çevrenin yıkımı veya bozulması sonucu yer değiştirme, toplumsal alkantular sonucu tahliye veya ayrılımlar, doğal veya insan eliyle yaratılan yıkımlar, gerilim veya huzursuzluk, (yerel ve uluslararası boyutları olan) iç, dış veya karışık çatışma, olağanüstü haller, aile içi şiddet ile belli kültürel ve geleneksel uygulamalar, çoğu zaman elverişli konut hakkı da dâhil olmak üzere, var

olan insan hakları ve insancıl standartlar dikkate alınmadan gerçekleştirilmektedir. Ancak bu tür durumlarda, bu bağlamlarda yararlı olabilecek olup da bu esaslarda açıkça ele alınmayan ve ayrıca dikkate alınması gereken bazı unsurlar söz konusu olabilir. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır ve toplu bir şekilde ihlaline uğrayan kurbanları için bir Çözüm ve Tazminat Hakkı Temel İlke ve Esasları, Ülkesinde Yerinden Edilmeye İlişkin Esaslar ve Mültecilerin ve Yerinden Edilmiş Kişilerin Konut ve Mülkiyetlerinin İadesi İlkeleri'ne dikkat çekilmektedir.

10. Zorla tahliyelerin gerçekleştirildiği çok çeşitli bağlamları kabulde birlikte, bu el kitabındaki esaslar, devletlere, zorla tahliyelerde benimsemeleri gereken önlem ve prosedürler hakkında rehberliğe odaklanarak, kalkınma temelli tahliyelerin var olan uluslararası insan hakları standartlarına aykırı olarak yürütülmemesini garanti altına almakta ve dolayısıyla da “zorla tahliyeler” oluşmamasını amaçlamaktadır. Bu esaslar, zorla tahliyelerin gerçekleştirilmemesinin garanti edilmesi, tedbirlerin başarısız olması durumunda ise insan hakları ihlâl edilenlere etkili çözüm sağlanması için Devletlere ve kurumlarına politikaları, mevzuatları, usulleri ve önleyici tedbirleri geliştirmelerinde yardımcı olacak bir uygulamalı araç sağlamayı amaçlamaktadır.

II. Genel Yükümlülükler

A. Yükümlülük sahipleri ve yükümlülüklerin niteliği

11. Birçok farklı aktör/ fail zorla tahliyeleri uygulayabilir, onay verebilir, talep edebilir, teklif edebilir, başlatabilir, bunlara göz yumabilir veya rıza gösterebilir; ancak, Devletler esasen, uluslararası kamu hukukunun bağlayıcı anlaşmaları ve genel ilkelerinde yer verilen haklara saygının gösterildiğinin sağlanması amacıyla insan hakları ve insancıl normların uygulanması ile yükümlüdürler. Ancak bu durum, proje yöneticileri ve personeli, uluslararası finans ve diğer kurum veya kuruluşları, çok uluslu ve diğer şirketleri ve kiralayan ve mülk sahibi kişiler gibi bireysel taraflar dâhil, diğer taraflara tüm sorumluluklarından muafiyet sağlamaz.

12. Uluslararası hukuk gereğince, tüm insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, bu hak ve özgürlüklerin korunması ve yerine getirilmesi Devletlerin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Bu, Devletlerin, ülke içinde ve dışında insan haklarının ihlâlinden sakınmaları; Devletin yetki alanında ve etkin kontrolünde bulunan diğer tarafların başkalarına ait

insan haklarını ihlâl etmemelerini sağlamaları ve insan haklarının uygulanmasına yönelik önleyici ve düzeltici adımları atmaları ve hakları ihlâl edilenlere yardım sağlamaları anlamına gelmektedir. Bu yükümlülükler sürekli, eşzamanlıdır ve bir tedbirler hiyerarşisi içinde adımlar atılacağı anlamına gelmez.

B. Temel insan hakları ilkeleri

13. Uluslararası insan hakları hukuku gereğince herkes, elverişli yaşam standardına sahip olma hakkının bir bileşeni olarak elverişli konut hakkına sahiptir. Elverişli konut hakkı, diğerlerinin yanı sıra, özel yaşamın gizliliği, aile, ve konuta keyfi veya hukuk dışı müdahaleye karşı korunma hakkını ve konutu kullanım hakkının yasal güvenliği hakkını içermektedir.

14. Uluslararası hukuk gereğince Devletler, zorla tahliyelere karşı korumanın, elverişli konuta ve kullanım hakkının yasal güvenliğine ilişkin insan haklarının, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer türden görüşler, ulusal, etnik, veya sosyal köken, yasal veya sosyal statü, yaş, engellilik hali, mülkiyet, doğum veya diğer statüler temelinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın temin edilmesini sağlamalıdır.

15. Devletler, bu esaslarda belirtildiği şekilde, kadınların ve erkeklerin zorla tahliyelere karşı eşit haklarının korunmasını, elverişli konuta ve kullanım hakkının yasal güvenliğine ilişkin insan haklarından yararlanılmasını sağlamalıdır.

16. Her kişi, grup ve toplum yeniden iskân hakkına sahiptir ve bu hak, daha iyi veya eşit nitelikte alternatif arazi ve elverişlilik niteliğine sahip olmak için şu kriterleri karşılaması gereken konut hakkını içermektedir: erişilebilirlik, ödenebilirlik, oturulabilirlik, kullanım hakkının yasal güvenliği kültürel elverişlilik, konumsal uygunluk ve sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ulaşılabilirlik.³

17. Devletler, zorla tahliyeyle karşı korunma hakkının ihlâl edildiğini veya ihlâl tehlikesi altında olduğunu savunan her kişi için elverişli ve etkili yasal veya diğer uygun çözümlerin kullanılabilirliğini sağlamalıdır.

18. Devletler, zorla tahliyelere karşı hukuken (*de jure*) veya fiilen (*de facto*) koruma kapsamında kasıtlı olarak kötüye giden herhangi bir tedbiri yürürlüğe koymaktan sakınılıdır.

19. Devletler, zorla tahliye yaşayışının, etkilenen nüfusun etnik, dini veya ırksal oluşumunda değişmeye yol açan keyfi yer değiştirmeleri de kapsadığını kabul etmelidirler.

20.Devletler, uluslararası politika ve etkinliklerini, insan hakları yükümlülüklerine uygun olarak ve uluslararası kalkınma yardımı takibi ve hükümleri kanalıyla da olmak üzere düzenlemeli ve uygulamalıdır.

C. Devletin yükümlülüklerinin uygulanması

21.Devletler, tahliyelerin ancak olağanüstü durumlarda uygulanmasını sağlayacaklardır. Uluslararası kabul görmüş insan hakları üzerinde pek çok istenmeyen etkileri göz önüne alınarak tahliyelerin tam olarak gerekçelendirilebilmesi gerekmektedir. Herhangi bir tahliye işlemi, (a) yasalarca yetkilendirilmiş olmalı; (b) uluslararası insan hakları hukukuna uygun şekilde yürütülmeli; (c) yalnızca genel refahın yükseltilmesi için yürütülmeli;⁴ (d) makul ve orantılı olmalı; (e) tam ve adil tazminat ve iyileştirilmeyi sağlayacak şekilde düzenlenmeli; ve (f) bu esaslara uygun olarak yürütülmelidir. Bu usul gereklerince sağlanan koruma, savunmasız tüm kişiler ve etkilenen tüm gruplar için, iç hukuk gereğince konut ve mülke ait sahipliğinin olup olmadığına bakılmaksızın geçerlidir.

22.Devletler, uluslararası insan hakları yükümlülükleri ile uyum içinde olmayan tahliyelerin yürütülmesini yasaklayan yasama ve politika tedbirlerini benimsemek zorundadırlar. Devletler, mümkün olduğunca azami ölçüde, konut veya toprak üzerinde hak iddia etmek veya bunları müsadere etmekten, özellikle de böyle bir eylem insan haklarının kullanılmasına katkıda bulunmuyorsa, kaçınılmalıdır. Örneğin, özellikle savunmasız ya da yoksun kişi, grup veya toplumlara yararına olacak toprak reformu veya yeniden bölüşüm tedbirleri söz konusu olduğunda tahliyenin haklı sebeplere dayandığı düşünülebilir. Devletler, yetki alanlarında bulunan ve tahliye işlemlerini geçerli hukuk ve uluslararası insan hakları standartları ile tam uyumlu olmayan biçimde yürüten herhangi bir kamu veya özel kişiye gerekli cezaları uygulamalıdır.

Devletler, zorla tahliyeye maruz kalan, zorla tahliyeden etkilenmeye açık olan ya da zorla tahliyeye karşı savunan herkes için elverişli ve etkili yasal veya diğer uygun çözümlerin kullanılabilirliğini sağlamalıdır.

23.Devletler, var olan kaynakları mümkün olan azami ölçüde kullanarak herkesin elverişli konut hakkını eşit derecede kullanmasını sağlayan tedbirleri alacaklardır. Devletlerin, bireylerin, grupların ve toplumların, var olan uluslararası insan hakları standartları ile uyumlu olmayan tahliyelerden korunmasının sağlanması amacıyla uygun yasama ve politika tedbirlerini benimsemeye

yükümlülüğü derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür.⁵

24. Yasal veya diğer türden herhangi bir ayrımcılık biçiminin elverişli konuta ilişkin insan haklarının kullanılmasını olumsuz etkilememesini sağlamak amacıyla Devletler, ilgili ulusal mevzuatı ve politikaları kapsamlı biçimde ve uluslararası insan hakları hükümlerine uyumunu sağlayan bir bakış açısıyla değerlendirmelidirler. Bu türden kapsamlı değerlendirmeler aynı zamanda mevcut mevzuat, düzenleme ve politikaların, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, miras ve kültürel uygulamaları zorla tahliyelere yol açmayacak veya olanak tanımayacak şekilde ele almasını sağlamalıdır.⁶

25. Yetki alanlarındaki tüm kişiler için zorla tahliye uygulamalarına karşı etkili yasal korumayı maksimum düzeyde sağlamak amacıyla Devletler, kullanım hakkının yasal güvenliğini halen bu korumadan yoksun kişilere, hane halklarına ve toplumlara, konut ve arazi üzerinden resmi sahipliği olmayanlar da dâhil olmak üzere, vermeye yönelik ivedi tedbirleri almalıdırlar.

26. Devletler, kadın ve erkeklerin elverişli konut hakkını eşit derecede kullanılmasını sağlayan tedbirleri almalıdırlar. Bu, Devletlerin kadınları zorla tahliyeden koruyacak özel tedbirleri benimsemesini ve uygulamasını gerektirmektedir. Bu tedbirler, konut ve toprağa ait sahipliklerinin tüm kadınlara verilmesini sağlamalıdır.

27. Devletler, bağlayıcı insan hakları standartlarının uluslararası ilişkilerine, ticaret ve yatırım, kalkınma yardımı ve çok taraflı oturumlar ve organizasyonlar gibi yollardan dâhil edilmesini sağlamalıdırlar. Devletler, bağışçı veya yararlanıcı olarak, uluslararası işbirliğine⁷ ilişkin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmelidirler.

Devletler, temsil edildikleri uluslararası örgütlerin, zorla tahliyeleri, yani uluslararası hukukla tam uyumlu olmayan ve bu esaslarda belirtildiği şekilde uygulanmayan tahliyeleri içeren her tür proje, program veya politikaları desteklemek ya da uygulamaktan sakınmalarını sağlamalıdırlar.

D. Önleyici stratejiler, ilkeler ve programlar

28. Devletler, zorla tahliyeler ve sonuçlarına karşı kişi, grup ve toplumların etkili şekilde korunmasını sağlayacak şekilde mevcut kaynakları elverdiğince en uygun strateji, politika ve programları benimsemelidirler.

29.Devletler, ilgili stratejiler, politika ve programları kapsamlı biçimde ve uluslararası insan hakları normları ile uyumunu sağlayacak bir bakış açısıyla değerlendirecek ele almalıdır. Bu bakımdan, bu tür değerlendirmeler, kadınları ve marjinalleştirilmiş ve savunmasız grupları olumsuz etkileyen mevcut eşitsizliklerin sürdürülmesi veya şiddetlendirilmesine katkıda bulunan hükümleri ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Hükümetler, politika ve programların ayrımcı bir biçimde düzenlenmemesi veya uygulanmamasını, ayrıca, kentsel veya kırsal kesimde yoksulluk içinde yaşayanların daha fazla marjinalleştirilmemesini sağlayacak özel tedbirleri almalıdırlar.

30.Devletler, zorla tahliyelerin temelinde yatan, arazi ve gayrimenkul spekülasyonu gibi nedenlerin engellenmesi ve/veya ortadan kaldırılması için önleyici tedbirler almalıdırlar. Devletler, konut ve kira piyasalarına ait operasyon ve düzenlemeleri değerlendirerek, piyasada etkin güçlerin düşük geliri ve diğer marjinalleştirilmiş grupların zorla tahliyeyle karşı savunmasızlıklarını artırmadıklarını sağlamak üzere gerekli hallerde müdahale etmelidirler. Konut ya da arazi fiyatlarında artış söz konusu olması durumunda Devletler, elverişli konut veya toprağından ayrılan ya da ayrılmak zorunda bırakılan kişiler üzerindeki fiziksel ya da ekonomik baskılara karşı yeterli korumayı sağlamalıdırlar.

31.Konut ve toprak tahsisinde yaşlılar, çocuklar ve özürlü kişiler gibi dezavantajlı gruplara öncelik sağlanmalıdır.

32.Devletler, yer değiştirmenin en aza indirgenmesi stratejilerinin araştırılmasına öncelik vermelidir. Kalkınma temelli tahliye ve yer değiştirme ile sonuçlanabilecek herhangi bir proje başlatılmadan önce, etkilenme potansiyeli bulunan tüm kişi, grup ve toplumların insan haklarının bütünü, zorla tahliyelere karşı korunmaları da dâhil olmak üzere, güvence altına alacak bakış açısıyla kapsamlı ve bütüncü etki değerlendirmesi yapılmalıdır. “Tahliye etkisi” değerlendirmesi, hasarın en aza indirgenmesine yönelik alternatif ve stratejilerin araştırmasını da içermelidir.

33.Etki değerlendirmelerinde, zorla tahliyelerin kadın, çocuklar, yaşlılar ve toplumun marjinalleştirilmiş kesimleri üzerindeki farklı etkileri dikkate alınmalıdır. Bu türden tüm değerlendirmeler, farklı etkilerin tamamının doğru biçimde saptanıp ele alınacağı şekilde dağıtık tüm verilerin tamamını temel almalıdır.

34.Avukatlar, yürütme görevlileri, kent ve bölge planıcıları ile kalkınma projelerinin tasarım, yönetim ve uygulamasında rol alacak diğer personel dâhil ilgili profesyonellere, uluslararası insan hakları normlarının uygulanmasında uygun ve yeterli eğitim aranmalı ve sağlanmalıdır. Bu, kadın hakları konusunda eğitimi de, kadınların konut ve toprağına ilişkin belli kaygı ve gereksinimlerini

vurgulayarak içermelidir.

35. Devletler, insan hakları ve zorla tahliyelere karşı korumaya ilişkin hukuk ve ilkeler hakkında yeterince bilginin yaygınlaştırılmasını sağlamalıdır. Kültürel olarak uygun kanal ve yöntemler kullanılarak, tahliyelere karşı özellikle savunmasız olan gruplara zamanında ve doğru bilginin verilmesine özellikle dikkat edilmelidir.

36. Devletler, kişi, grup ve toplumların, kendileri ile ilgili belli örneklerin ulusal, bölgesel ya da uluslararası yasal organlarca incelendiği sırada tahliyeden korunduklarını sağlamalıdır.

III. Tahliye Öncesinde

37. Kentsel ya da bölgesel planlama ve kalkınma süreçleri, etkilenmesi olası herkesi kapsamalı ve şu unsurları içermelidir: (a) Potansiyel olarak etkilenen tüm kişilere, tahliyenin düşünüldüğü ve önerilen planlar ile alternatifler hakkında halka açık oturumların yapılacağına uygun şekilde bildirim; (b) Arazi kayıtları ile özellikle savunmasız grupların korunmasına yönelik çabalara yanıt verecek şekilde önerilen kapsamlı yeniden iskân planları da dâhil olmak üzere ilgili bilgilerin yetkililerce önceden ve etkin biçimde duyurulması; (c) Önerilen planın toplumca değerlendirilmesi, hakkında görüş bildirilmesi ve/veya itiraz edilmesi için makul süre; (d) Etkilenen kişilere sahip oldukları hak ve seçenekler hakkında hukuki, teknik ve diğer türden tavsiyelerin sağlanmasını kolaylaştıracak fırsat ve çabalar; ve (e) Etkilenen kişilere ve bu kişilerin haklarını savunanlara tahliye kararına karşı çıkma ve/veya alternatif öneri getirme ve talep ve kalkınma önceliklerini ifade etme fırsatını veren açık oturumların düzenlenmesi.

38. Devletler, tahliye işlemlerinin tüm olası alternatiflerini tam olarak araştırmalıdır. Potansiyel olarak etkilenen, kadınlar, yerli halk ve engelli kişiler de dâhil olmak üzere, tüm grup ve kişilerin yanı sıra, etkilenenler adına çalışan kişiler de, ilgili bilgileri edinme, kapsamlı danışmanlık alma ve tüm sürece katılma ve yetkililerin gereğince dikkate almaları gereken alternatifleri önerme hakkına sahiptirler. İlgili taraflar arasında önerilen bir alternatif üzerinde anlaşma sağlanamaması durumunda, anayasaya göre yetkisi bulunan bir organ, örneğin bir hukuk mahkemesi, mahkeme veya uzlaştırıcı, uygun bir şekilde aracılık, hakemlik edecek veya hükme bağlayacaktır.

39. Planlama süreçlerinde, diyalog ve danışma fırsatları, kadınlar ve savunmasız ve marjinalleştirilmiş gruplar dâhil olmak üzere, etkilenebilecek kişilerin tamamına ulaşacak şekilde ve

etkili biçimde, gerekli durumlarda da özel tedbir veya yöntemler benimsenerek sağlanmalıdır.

40. Bir tahliyenin başlatılması için alınan bir karar öncesinde yetkililerin, tahliyenin kaçınılmaz olduğunu ve genel refahı korumaya yönelik uluslararası insan hakları taahhütleri ile tutarlı olduğunu kanıtlamaları gerekmektedir.

41. Tahliyelere ilişkin herhangi bir karar ilgili tüm bireylere, yeterince önceden ve yerel dilde yazılı olarak duyurulmalıdır. Tahliye bildirimini, kararın ayrıntılı gerekçesini, şu bilgileri de belirtecek şekilde içermelidir: (a) makul alternatiflerin bulunmaması; (b) önerilen alternatifin tam detayları; ve (c) herhangi bir alternatifin bulunmaması halinde, tahliyelerin olumsuz etkilerinin azaltılması için alınan tüm tedbirler. Tüm nihai kararlar idari ve hukuki değerlendirmeye tabi olmalıdır. Etkilenen tarafların da hukuki müşavirliğe, gerekirse ücretsiz olarak, zamanında erişimi garanti edilmelidir.

42. Usulüne uygun olarak yapılan tahliye bildirimini, tahliye edilecek kişilerin mülk, yatırım ve zarar görebilecek diğer maddi eşyalarının değerlerini belirlemek amacıyla sayımını yapmalarına izin vermeli ve mümkün kılmalıdır. Tahliyeye maruz kalan kişilere tazmin edilecek maddi olmayan kayıplarını değerlendirme ve belgeleme fırsatı da verilmelidir.

43. Tahliyeler, bireylerin evsiz bırakılmalarına veya diğer insan haklarının ihlaline maruz kalmalarına yol açmamalıdır. Devlet, mevcut kaynaklarının elverdiği azami ölçüde, özellikle kendileri karşılayamayacak kişiler için, gerekli tüm tedbirlerin alınması, duruma göre alternatif elverişli konutların, yeniden iskânın veya verimli toprağın kullanılabilmesi ve sağlanması için gerekli hazırlıkları yapmalıdır. Alternatif konutlar, tahliye edilenlerin ikamet ettikleri ilk konuma ve geçim kaynaklarına mümkün olduğunca yakın yer almalıdır.

44. Konut yapımı, su, elektrik, sıhhi tesisat, okul, ulaşım yolları ve arazi ve alan tahsisi sağlanması gibi tüm yeniden iskân tedbirleri, bu esaslarla ve uluslararası kabul edilen insan hakları ilkeleri ile tutarlı olmalı ve tahliyeye maruz kalan kişiler buldukları hanelerinden çıkarılmadan önce tamamlanmış olmalıdır.⁸

IV. Tahliye Sırasında

45. İnsan hakları standartlarına uygunluğun sağlanmasına yönelik usul gereklilikleri, hükümet yetkililerinin veya temsilcilerinin tahliye sırasında sahada bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Hükümet yetkilileri, temsilcileri ve tahliye işlemini yürüten kişiler kendilerini tahliye edilen

kişilere tanıtılmalı ve tahliye işlemine ait resmi yetkilendirmeyi ibraz etmelidir.

46. Şeffaflık ve uluslararası insan hakları ilkelerine uygunluğun sağlanması için herhangi bir tahliye uygulaması sırasında tarafsız gözlemcilerin, bölgesel ve uluslararası gözlemciler de dâhil olmak üzere, talepleri üzerine sahaya girmelerine izin verilmelidir.

47. Tahliyeler, etkilenen kişilerin onurunu ve yaşam ve güvenliğe dair insan haklarını ihlal eder biçimde yürütülmeyecektir. Devletler, tahliye işlemi sırasında kadınların cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmamalarını ve çocukların insan haklarının korunmasını sağlayacak tedbirleri almak zorundadır.

48. Herhangi türden hukuki güç kullanımı, zorunluluk ve ölçülülük ilkelerine, ayrıca Emniyet Güçlerinin Güç ve Ateşli Silahlar Kullanmasına İlişkin Temel İlkelerine ve uluslararası hukuki yaptırımlar ve insan hakları standartları ile uyumlu ulusal veya yerel davranış kurallarına uygun olmalıdır.

49. Tahliye işlemleri şiddetli hava koşullarında, gece, şenlik ya da dini bayramlarda, seçimler öncesinde ya da okul sınavları sırası ya da hemen öncesinde yürütülmemelidir.

50. Devletler ve organları, hiç kimsenin, özellikle kadın ve çocukların, doğrudan ya da gelişigüzel saldırıya veya diğer şekilde şiddet eylemlerine maruz kalmadığını ya da tahribat, kundaklama ve diğer şekillerde kasıtlı yıkım, ihmal veya herhangi biçimde toplu cezalandırma sonucu mülk veya zilyetlerinden keyfi olarak yoksun bırakılmadıklarını sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır. İstenmeden geride bırakılan mal ve eşya, tahribattan, keyfi ve kanunsuzca el konmaktan, işgal edilmekten veya kullanımdan korunmalıdır.

51. Yetkililer ve temsilcileri, tahliye edilenlerden konutlarını veya diğer yapılarını kendilerinin yıkmasını hiçbir zaman istememeli ya da buna zorlamamalıdır. Ancak, eşya ve yapı malzemelerinin zarar görmekten kurtarılmasını sağlayabileceği için etkilenen kişilere bu seçenek sunulmalıdır.

V. Tahliye Sonrasında: Hemen Yardım ve Yer Değiştirme

52. Hükümet ve adil tazminat, yeterli alternatif barındırma veya mümkün durumlarda sahibine iade (konutunu) sağlamakla sorumlu tüm diğer taraflar, mücbir sebepler dışında tahliye ile birlikte bunları derhal yerine getirmelidir. Asgari koşullarda, koşullara bakılmaksızın ve ayırım yapılmadan, yetkili kuruluşlar tahliye maruz kalan kişi ve grupların, özellikle kendileri karşıla-

yamayacak olanların, şu kaynaklara güvenli ve güvenceli erişimini sağlayacaktır: (a) Temel gıda, içme suyu ve sıhhi tesisat; (b) Temel barınma ve konut; (c) Uygun giysisi; (d) Temel sağlık hizmetleri; (e) Geçim kaynakları; (f) Hayvan yemi ve o güne kadar bağımlı olunan topluma ait kaynaklar; ve (g) Çocuklar için eğitim ve çocuk bakım tesisleri. Devletler, aynı geniş ailenin veya toplumun üyelerinin tahliye sonucunda birbirlerinden ayrılmamalarını da sağlamalıdır.

53. Kadınların tüm planlama süreçlerinde ve temel hizmet ve malzemenin dağılımında eşit oranda yer almaları için özel çaba gösterilmelidir.

54. İnsan haklarının, fiziksel ve ruh sağlığı standartlarını en üst düzeyde karşılayacak şekilde korunmasının sağlanması amacıyla, tahliyeye maruz kalan tüm yaralı ve hasta kişiler, yanı sıra engelli/özürlü kişiler, ihtiyaç duydukları sağlık hizmetleri ile bakımı mümkün olan en üst düzeyde ve mümkün olduğunca gecikmesiz olarak, sağlık dışı herhangi bir nedenle ayırım yapılmaksızın almalıdırlar. Gerekli durumlarda tahliye edilen kişilerin psikolojik ve sosyal hizmetlere erişimi olmalıdır. Özellikle: (a) Kadın ve çocukların sağlık ihtiyaçlarının, gerekli durumlarda kadın sağlık uzmanları ve üreme sağlığı hizmetleri ve cinsel ve diğer türden istismar kurbanları için gerekli rehberlik hizmetlerine erişimin sağlanmasına; (b) Tahliye ya da yer değiştirme nedeniyle süregelen tıbbi tedavilerin kesintiye uğramamasının sağlanmasına; ve (c) salgın ve bulaşıcı hastalıkların, HIV/AIDS de dâhil olmak üzere, gidilen bölgelerde önlenmesine dikkat edilmelidir.

55. Yer değiştirme için belirlenen alanlar, uluslararası insan hakları hukukuna göre elverişli konut kriterini karşılamalıdır. Bunlar:⁹ (a) kullanım hakkının yasal güvenliği (b) hizmetler, malzeme, tesisler ve içme suyu, yemek pişirme, ısınma ve aydınlatma için enerji, sıhhi tesisat ve yıkama sistemleri, gıda saklama yöntemleri, atık giderme, saha drenajı ve acil durum hizmetleri ile uygun durumlarda doğal ve toplumsal kaynaklara erişim; (c) ödenebilir (yaşayanların ekonomik koşullarına uygun) konut; (d) burada yaşayacak kişiler için elverişli alana sahip, soğuk, nem, sıcak, yağmur, rüzgâr ya da sağlık açısından tehdit oluşturan diğer unsurlar, yapısal tehlike ve hastalık vektörlerine karşı korunmalı olan ve burada barınan kişilerin fiziksel güvenliğini sağlayan oturulabilir konut; (e) dezavantajlı gruplar için erişilebilirlik; (f) kentsel ya da kırsal alanlarda istihdam seçeneklerine, sağlık hizmetlerine, okullara, çocuk bakım merkezlerine ve diğer sosyal tesislere erişim; ve (g) kültürel açıdan uygun konutları kapsamaktadır. Evin güvenliğinin sağlanması amacıyla elverişli konutlar şu temel unsurlara da sahip olmalıdır: Mahremiyet ve güvenlik; karar verme sürecine katılım; şiddete karşı dokunulmazlık; ve maruz kalınan her türlü şiddet karşısında yasal vasıtalara ulaşabilme.

56. Yeniden iskân koşullarının bu esaslara uygunluğunun belirlenmesinde Devletler, her türden yeniden iskân bağlamında aşağıdaki kriterlere uyulduğuna emin olmalıdırlar:

a. Hiçbir yeniden iskân uygulaması, bu esaslar ve uluslararası kabul edilen insan haklar ilkeleri ile tutarlı olmadan, kapsamlı yeniden iskân ilkeleri tam olarak uygulamaya konmadan gerçekleştirilmeyecektir;

b. Yeniden iskân uygulaması kadınların, çocukların, yerli haklın ve diğer savunmasız grupların insan haklarının, mülkiyet ve kaynaklara erişim hakları da dâhil olmak üzere, eşit derecede korunmasını sağlamalıdır;

c. Yeniden iskân uygulamasını teklif eden ve/veya gerçekleştiren fail, yeniden iskân maliyeti dâhil ilgili herhangi bir maliyeti yasa gereği ödeyecektir;

d. Etkilenen hiçbir kişi, grup ya da toplum, insan hakları açısından zarar görmeyecektir; yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi hakları ihlâl maruz kalmayacaktır. Bu, yeniden iskân bölgesinde önceden barınmakta olan toplumlar ve zorla tahliyeye maruz bırakılan kişi, grup ve toplumlar için eşit ölçüde geçerlidir.

e. Etkilenen kişilerin, grupların ve toplumların, yer değiştirme konusunda tam ve önceden bilgi alarak rıza gösterme hakları garanti altına alınmalıdır. Devlet, önerilen alanda gerekli tüm kolaylıkları, hizmetleri ve ekonomik fırsatları sağlayacaktır;

f. İş yerine veya temel hizmetlere erişim için gidiş ve dönüşün süresi ve maliyeti, düşük gelirlili hane haklarının bütçelerini aşırı şekilde zorlamamalıdır.

g. Yer değiştirme sonucu gidilen bölge, burada yaşayan kişilerin elde edilebilir en yüksek ruhsal ve fiziksel sağlık standartları açısından tehdit oluşturacak şekilde kirlenmiş alanda veya kirlilik kaynaklarının hemen yakınında bulunmamalıdır;

h. Etkilenen kişi, grup ve toplumlara, ilgili yeniden iskânla ilişkili tüm Devlet projeleri ile planlama ve uygulama süreçleri hakkında, tahliye konusu meskenin veya sahanın amaçlanan kullanımı ve önerilen yararlanıcıları da dâhil olmak üzere yeterince bilgi verilecektir. Yerli halkların, azınlıkların, yurtsuzların, kadın ve çocukların bu sürece dâhil edilmelerinin sağlanmasına özel dikkat gösterilmelidir;

i. Yeniden iskân sürecinin tamamı, etkilenen kişi, grup ve toplumların tam katılımlarıyla yürütülmelidir. Devletler, etkilenen kişi, grup ve toplumlarca getirilen tüm alternatif

önerilere özellikle dikkate alınmalıdır;

j. Eğer, tam ve adil bir halka açık oturumun sonunda, yeniden iskânın gerçekleştirilmesi ihtiyacının halen sürdüğü saptanmışsa, etkilenen kişi, grup ve toplumlara yeniden iskân tarihinden en az 90 gün öncesinden bildirimde bulunulacaktır; ve

k. Uygun şekilde belirlenmiş yerel hükümet görevlileri ve tarafsız gözlemciler, güç, şiddet ya da tehdit söz konusu olmadığına sağlanması amacıyla yeniden iskân sırasında hazır bulunacaklardır.

57. İyileştirme politikaları, konut, beslenme, su, sağlık, iş, kişinin güvenliği, konut güvenliği, zalim, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranış görmeme ve dolaşım özgürlüğü gibi insan haklarının eşit kullanılmasının sağlanması amacıyla kadınlar, marjinalleştirilmiş ve savunmasız gruplar için geliştirilen programları içermelidir.

58. Bir tahliyeden etkilenen kişi, grup veya toplumların insan hakları, elverişli konut hakkının geliştirilerek gerçekleştirilmesi hakkı dâhil olmak üzere, zarar görmemelidir. Bu, yeni yerleşilen bölgede önceden barınmakta olan toplumlar için de eşit ölçüde geçerlidir.

VI. Zorla Tahliye Durumlarında Çareler

59. Zorla tahliye tehlikesi altında olan ya da zorla tahliyeye maruz kalan her kişi, zamanında çözüm hakkına sahiptir. Uygun çözümler arasında adil duruşma, hukuki müşavirliğe, hukuki yardıma erişim, geri dönüş, konutun sahibine iadesi, yeniden iskân, iyileştirme ve tazminat yer almakta olup, uygun olduğu üzere, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır ve Toplu Bir Şekilde İhlaline Uğrayan Kurbanları için Bir Çözüm ve Tazminat Hakkı Temel İlke ve Esasları ile uyumlu olmalıdır.

A. Tazminat

60. Tahliyenin kaçınılmaz ve genel refahın yükseltilmesi için gerekli olduğu durumlarda Devlet, kişisel, taşınmaz ya da diğer mülk veya malların zararının, mülke dair hak ve menfaatler de dâhil olmak üzere adil şekilde tazmin edilmesini sağlamalı ve kesinleştirmelidir. Ekonomik değeri hesaplanabilir herhangi bir zarar tazmin edilmeli; zararlar, her durumun yol açtığı ihlal ve koşulların ağırlığına uygun ve orantılı olarak hesaplanmalıdır: Yaşam veya uzuv kaybı; fiziksel veya ruhsal hasar; istihdam, eğitim ve sosyal avantajlar dâhil yitirilen fırsatlar; maddi hasarlar ve

kazanç potansiyeli dâhil kazanç kaybı; manevi zarar; ve hukuk ve uzman yardımlarının gerekli maliyetleri, tıbbi uzmanlık ve tıp hizmetleri ve psikolojik ve sosyal hizmetler. Nakit tazminat hiçbir koşulda toprak ve topluma ait kaynaklar biçimindeki gerçek tazminatın yerini almamalıdır. Toprağın alınması halinde tahliye maruz kalanlar, nitelik, büyüklük ve değer bakımından eşit veya daha iyi toprakla tazmin edilmelidir.

61. Tahliye maruz kalan herkes, mülke ait sahiplikleri olup olmadığına bakılmaksızın, etkilenen mülklerinin kaybı, kurtarılması ve nakliyesinin tazmini hakkında, bu süreçte kaybolan veya zarar gören orijinal konut ve toprak dâhil olmak üzere, sahip olmalıdırlar. Her durumda ilgili koşulların değerlendirilmesi, gecekondular gibi gayri resmi mülkle ilgili kayıpların tazmininin sağlanmasına olanak tanıyacaktır.

62. Kadınlar ve erkekler, tüm tazminat paketlerinin ortak yararlanıcıları olmalıdır. Tek başına yaşayan ve dul kadınlara kendi tazminat hakları verilmelidir.

63. Ekonomik zararın değerlendirilmesi, örneğin, arsa parseli ve konut yapıları; muhteviyat; altyapı; mortgage veya diğer borç cezaları; geçici konut; bürokratik ve yasal ücretler; alternatif konut; kaybedilen ücret ve gelirler; kaybedilen eğitim fırsatları; sağlık ve tıbbi bakım; yeniden iskân ve ulaşım giderleri (özellikle yeniden yerleşim alanı geçim kaynağına uzak ise) gibi kayıp ve maliyetleri yer değiştirme yardımı ile karşılanmadığı ölçüde dikkate alınmalıdır. Ev ve toprağın tahliye edilen kişiler için aynı zamanda geçim kaynağı oluşturduğu durumlarda, etki ve kayıp değerlendirmesi, iş kayıpları, ekipman/envanter, besi hayvanı, toprak, ağaç/ekin ve ücret/gelir kaybı/azalması değerleri hesaplanmalıdır.

B. Mülkün iadesi ve yıkılan yere geri dönüş

64. Kalkınma ve altyapı projeleri (yukarıda 8. paragrafta belirtilenler dâhil) ile ilişkili zorla tahliyelerin koşulları, konutun sahibine iadesine ve geri dönüşe ender olarak izin verir. Bununla birlikte, koşulların izin verdiği durumlarda Devletler, zorla tahliye maruz kalan tüm kişi, grup ve toplumların haklarına öncelik vermelidir. Ancak, kişi, grup ve toplumlar rızaları hilafına evleri, topraklarına veya çıkış yerlerine dönmeye zorlanmayacaklardır.

65. Dönüşün mümkün olduğu veya bu esaslara uygun olarak elverişli yeniden iskânın sağlanmadığı durumlarda yetkili makamlar, mali koşullar dâhil, evlere veya mutad meskenlere gönüllü dönüşün güvenli ve güvenceli, onurlu koşullarını oluşturmalı ve yöntemlerini sağlamalı-

dır. Sorumlu makamlar yerlerine dönen kişilerin yeniden uyumunu kolaylaştırmalı ve etkilenen kişi, grup ve toplumların dönüş sürecinin planlanması ve yönetimine tam katılımını sağlamalıdır. Kadınların marjinalleştirilmesi veya dışlanmasına neden olan ve hane halkı, toplum, kurum, idare, yasal olarak kaynaklanan veya diğer türden cinsiyetçi önyargıların aşılmasının sağlanması için kadınların dönüş ya da iade süreçlerine eşit ve etkili katılımının sağlanması için özel tedbirler alınması gerekebilir.

66. Yetkili makamlar, yerlerine dönen kişi, grup veya toplumların, geride bıraktıkları ya da tahliye nedeniyle yoksun kaldıkları mülk ve varlıklarını geri kazanmalarına mümkün olan azami ölçüde yardım etmekle görevli ve sorumludurlar.

67. İkamet yerine dönüş ve mülkün ve varlıkların geri kazanılmasının mümkün olmadığı hallerde yetkili makamlar zorla tahliye kurbanlarına uygun tazminatı sağlamalı veya uygun tazminat veya farklı biçimlerde adil telafinin elde edilmesinde yardımcı olmalıdırlar.

C. Yeniden iskân ve iyileştirme

68. Tüm taraflar dönüş hakkına öncelik vermelidir. Bununla birlikte belli durumlar (genel refahın yükseltilmesinin, ya da güvenlik, sağlık veya insan haklarının kullanımının talep ettiği durumlar) kalkınma temelli tahliyeler nedeniyle belli kişi, grup ve toplumların yeniden iskânını gerektirebilir. Bu türden yeniden iskân işlemleri adil ve eşitlikçi bir tavırla ve bu esasların V. bölümünde detaylandırıldığı şekilde uluslararası insan hakları hukuku ile tam uyum içinde yürütülmelidir.

VII. İzleme, Değerlendirme Ve Takip

69. Devletler, yetki alanlarında ve etkin denetimleri altındaki bölgede gerçekleşen zorla tahliyeler dâhil, tüm tahliyelerin sayısı, türü ve uzun dönemli sonuçlarını belirlemek amacıyla niceliksel ve niteliksel değerlendirmeleri aktif olarak izlemeli ve yürütmelidir. Öğrenilen dersler temelinde en iyi uygulamaların ve sorun çözme deneyimlerinin geliştirilmesinin desteklenmesi amacıyla izleme raporları ve bulguları kamuoyunun ve ilgili uluslararası tarafların erişimine açık olmalıdır.

70. Devletler, zorla tahliyelerin ve kamunun bu esaslara ve uluslararası insan hakları hukukuna uygun davranışının izlenmesi ve araştırılması yetkisini ulusal insan hakları kurumu gibi bir

bağımsız ulusal kuruluşa vermelidirler.

VIII. Uluslararası Kuruluşlar Dâhil, Uluslararası Toplumun Rolü

71. Uluslararası toplum, konut, toprak ve mülke ilişkin insan haklarının teşvik edilmesi, korunması ve yerine getirilmesinin yükümlülüğünü taşımaktadır. Uluslararası finans, ticaret, gelişim ve ilgili diğer kurum ve örgütler ve bu örgütlerde oy hakkı bulunan üye veya bağışçı Devletler, zorla tahliyelere ilişkin uluslararası insan hakları hukuku ve ilgili standartlar gereğince öngörülen yasakları tüm yönleriyle dikkate almalıdırlar.

72. Uluslararası kuruluşlar, yürüttükleri uygulama ve politikalar sonucunda ortaya çıkan zorla tahliye olayların için şikâyet mekanizmaları oluşturmalı ya da bu mekanizmaları kabul etmelidirler. Kurbanlara, bu esaslarda öngörülen esaslara uygun olarak hukuki çözüm sağlanmalıdır.

73. Çok uluslu şirketler ve diğer ticari işletmeler, faaliyet gösterdikleri ve etkili oldukları alanlarda elverişli konuta ilişkin insan haklarına, zorla tahliyelere ilişkin yasaklar da dâhil olmak üzere saygı göstermelidirler.

IX. Yorum

74. Kalkınma temelli tahliyeler ve yer değiştirmeleri konu alan bu esaslar, uluslararası insan hakları hukuku, mülteci hukuku, ceza hukuku veya insancıl hukuk ve ilgili standartlar gereğince kabul edilen hakların, veya herhangi bir ulusal hukuk gereğince bu hukuk ve standartlarla tutarlı şekilde tanınan hakların sınırlandırılması, değiştirilmesi ya da diğer şekilde etkilenmesi olarak yorumlanmayacaktır.

Dipnotlar

1. Zorla tahliyenin yasaklanması, hukuk gereğince ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hükümlerine uygun olarak yürütülen tahliyeler için geçerli değildir.

2. Ülkesinde Yerinden Edilmeye İlişkin Esasların 6. İlkesiyle uyumlu.

3. Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nce 1991'de kabul edilen elverişli konut hakkına dair 4. No.lu Genel Yorum.

4. Bu esaslarda, genel refahın yükseltilmesi, Devletlerce uluslararası insan hakları yükümlülükleri, özellikle de en korunmasız kişilerin insan haklarının sağlanması gereği ile tutarlı olarak alınan önlemlere atıfta bulunmaktadır.

5. Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nce 1990'da kabul edilen, Devlet taraflarının yükümlülüklerinin niteliğine dair genel yorum no. 3.

6. Bkz. İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportör'ünün, elverişli yaşam standardına sahip olma hakkının bir bileşeni olarak elverişli konuta dair 2002 tarihli raporunda yer alan konut ve ayrımcılık esasları (E/CN.4/2002/59).

7. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. maddesinde; Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 55. ve 56. maddelerinde; Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi, 1, 11, 15, 22 ve 23. paragraflarında; Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesi, 4. paragrafi ve 28. maddesi 3. paragrafında belirtildiği şekilde.

8. Bkz. bu Esasların V. Bölümü.

9. Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nce 1991'de kabul edilen elverişli konuta dair genel yorum no. 4.

